

WYMAGANIA EDUKACYJNE DO KLASY II

EDUKACJA POLONISTYCZNA

Uczeń:

Sluchanie:

- obdarza uwagą rówieśników i dorosłych
- słucha wypowiedzi nauczyciela, rówieśników i innych osób w różnych codziennych sytuacjach
- okazuje szacunek wypowiadającej się osobie
- wykonuje proste zadania według usłyszanej instrukcji, podawanej przez nauczyciela etapowo
- zadaje pytania w sytuacji braku zrozumienia słuchanej wypowiedzi
- słucha z uwagą tekstów czytanych przez nauczyciela
- słucha uważnie i z powagą wypowiedzi osób podczas uroczystości, koncertów, obchodów świąt narodowych i innych zdarzeń kulturalnych
- przejawia w powyższych wydarzeniach zachowanie adekwatne do sytuacji
- słucha wypowiedzi innych i najczęściej czeka na swoją kolej, aby się wypowiedzieć
- potrafi na ogół panować nad chęcią nagłego wypowiedzania się, szczególnie w momencie wykazywania tej potrzeby przez drugą osobę

Mówienie:

- mówi na tematy związane z życiem rodzinnym, szkolnym oraz inspirowane literaturą
- wypowiada się, stosując adekwatne do sytuacji wybrane techniki języka mówionego: pauzy, zmianę intonacji
- formułuje pytania, dotyczące sytuacji zadaniowych, wypowiedzi ustnych nauczyciela, uczniów lub innych osób z otoczenia
- wypowiada się w formie uporządkowanej na tematy związane z przeżyciami, zadaniem, sytuacjami szkolnymi, lekturą, wydarzeniami kulturalnymi
- opowiada treść historyjek obrazkowych, dostrzegając związki przyczynowo-skutkowe
- wypowiada się na temat ilustracji
- opowiada treść historyjek obrazkowych
- systematycznie wzbogaca słownictwo czynne
- odpowiada na pytania dotyczące przeczytanych tekstów, ilustracji
- nadaje znaczenie i tytuł obrazom
- składa ustne sprawozdanie z wykonanej pracy
- recytuje z pamięci krótkie rymowanki, wiersze, piosenki
- dobiera stosowną formę komunikacji werbalnej i własnego zachowania, wyrażając szacunek do rozmówcy
- dostosowuje ton głosu do sytuacji, np. nie mówi zbyt głośno
- nazywa czynności, sytuacje, doświadczenia
- wykonuje eksperymenty językowe
- uczestniczy w zabawie teatralnej
- ilustruje mimiką, gestem i ruchem zachowania bohatera literackiego lub wymyślnego
- rozumie umowne znaczenie rekwizytu i umie posłużyć się nim w odgrywanej scenie

Czytanie:

- odczytuje uproszczone rysunki, piktogramy, znaki informacyjne, napisy
- porządkuje we właściwej kolejności ilustracje historyjek obrazkowych
- uzupełnia brakującą ilustrację historyjki obrazkowej
- czyta poprawnie na głos teksty zbudowane z wyrazów opracowanych w czasie zajęć, dotyczące rzeczywistych doświadczeń dzieci i ich oczekiwań poznawczych
- czyta poprawnie na głos teksty zbudowane z nowych wyrazów
- czyta i rozumie krótkie teksty informacyjne złożone z 2-3 zdań
- czyta w skupieniu po cichu i rozumie krótkie teksty drukowane
- czyta w skupieniu po cichu teksty zapisane samodzielnie w zeszycie
- wyodrębnia postacie i zdarzenia w tekstach do nauki czytania i krótkich tekstach literackich
- ustala kolejność zdarzeń
- wskazuje cechy i ocenia bohaterów
- uzasadnia ocenę bohaterów
- określa nastrój w przeczytanym utworze
- wyszukuje w tekstach fragmenty będące odpowiedzią na sformułowane przez nauczyciela pytanie
- wyszukuje w tekstach fragmenty określone przez nauczyciela
- wyróżnia w czytanych utworach literackich zdania opisujące bohatera (człowieka lub zwierzę)
- czyta książki wskazane przez nauczyciela

- czyta książki samodzielnie wybrane

Pisanie:

- dba o estetykę i poprawność graficzną odręcznego pisma
- rozmieszcza poprawnie tekst ciągły na stronie zeszytu
- przepisuje wyrazy i proste, krótkie zdania
- przestrzega poprawności ortograficznej w wyrazach poznanych i opracowanych podczas zajęć
- pisze poprawnie z pamięci wyrazy czyste fonetycznie
- pisze poprawnie z pamięci wyrazy i krótkie, proste zdania
- pisze ze słuchu wyrazy i krótkie, proste zdania o fonetycznej pisowni
- stosuje poprawnie znaki interpunkcyjne na końcu zdania i przecinki przy wyliczaniu
- rozpoczyna pisownię zdania wielką literą
- pisze wielką literą imiona, nazwiska, nazwy miast, rzek, ulic
- pisze samodzielnie 2-3 zdania na podany temat
- zapisuje poznane i najczęściej stosowane skróty, w tym skróty matematyczne
- porządkuje i zapisuje wyrazy w kolejności alfabetycznej według pierwszej litery
- pisze wielką literą imiona, nazwiska, nazwy miast, rzek, ulic, tytuły utworów i książek
- pisze poprawnie z pamięci opracowane wyrazy z „ó”, „rz” niewymiennymi, wyrazy z „ż”, „h”, i „ch”
- pisze poprawnie wyrazy z utratą dźwięczności
- pisze poprawnie wyrazy ze spółgłoskami miękkimi przed samogłoską
- wyszukuje w tekście wyrazy z określoną trudnością ortograficzną
- zna zasadę pisowni wyrazów z „ó” wymiennym na „o”
- zna zasadę pisowni „rz” wymiennego na „r”
- zna zasadę pisowni wyrazów z końcówkami „-ów, -ówka”
- zna zasadę pisowni wyrazów z „rz” po spółgłoskach
- zna wyjątek w pisowni „sz” po spółgłoskach: pszczoła
- zna zasadę pisowni „u” na końcu wyrazów
- pisze poprawnie wyrażenia przyimkowe: nad, pod, obok, w, za, przy, przed
- pisze samodzielnie kilka zdań na podany temat
- pisze życzenia, zaproszenie, list, ogłoszenie
- zapisuje wielką literą adres nadawcy i odbiorcy listu
- układa i zapisuje zdarzenia we właściwej kolejności
- pisze poprawną kilkuzdaniową wypowiedź na podany swobodny temat
- w wypowiedziach pisemnych stosuje bogate słownictwo
- przekształca zdania oznajmujące na zdania pytające
- rozwija zdania oznajmujące
- pod kierunkiem nauczyciela redaguje i pisze w różnych formach: wypowiedź kilkuzdaniową - opis, życzenia, zaproszenie, list

Kształcenie językowe:

- wyróżnia w wypowiedziach zdania, w zdaniach wyrazy, w wyrazach sylaby oraz głoski
- różnicuje głoski na samogłoski i spółgłoski
- posługuje się ze zrozumieniem pojęciami: samogłoska, spółgłoska, dwuznak, spółgłoska miękka
- rozpoznaje zdania oznajmujące i pytające w wypowiedziach ustnych i pisemnych
- przekształca zdania oznajmujące w pytania i odwrotnie oraz zdania pojedyncze w złożone
- rozróżnia rzeczowniki i czasowniki (wprowadzenie pojęć)
- wskazuje najważniejsze wyrazy w zdaniach oznajmujących (podmiot i orzeczenie, bez terminów)
- rozróżnia rzeczowniki i czasowniki oraz nazywa te części mowy
- rozpoznaje wyrazy o znaczeniu przeciwnym i wyrazy pokrewne
- gromadzi słownictwo wokół danego tematu
- gromadzi wyrazy/skojarzenia z podanym wyrazem
- łączy w pary i tworzy pary wyrazów o znaczeniu przeciwnym
- zna wyrazy dźwiękonaśladowcze
- tworzy rodzin wyrazów
- używa wyrazów bliskoznacznych
- zna wyrazy o różnym znaczeniu i takim samym brzmieniu (homonimy) np. zamek-budowla, w drzwiach oraz wyrazy o innym znaczeniu, innej pisowni (homofony) np. morze, może
- tworzy rymy
- tworzy wyrazy miłe i nieprzyjemne (kot, kotek, kocur, kocisko; pies, psina, psisko; ptak, ptaszek, ptaszysko itp.)

- zna znaczenie porównań, np. chytry jak lis, pracowity jak mrówka, uparty jak osioł, brudny jak świnia, dumny jak paw
- zna znaczenie przenośne niektórych stałych związków frazeologicznych i przysłów
- łączy wyrazy w wypowiedzenia i poprawnie formułuje zdanie pojedyncze
- określa, który tekst jest zagadką, listem, życzeniami, zaproszeniem, ogłoszeniem, opisem

Samokształcenie:

- podejmuje próby zapisu nowych samodzielnie poznanych wyrazów i sprawdza poprawność ich zapisu w słowniku ortograficznym
- korzysta z różnych źródeł informacji, np. atlasów, czasopism dla dzieci, słowników i encyklopedii, zasobów internetu
- rozwija swoje zainteresowania
- wybiera charakterystyczne dla siebie strategie uczenia się

EDUKACJA MATEMATYCZNA

Stosunki przestrzenne i cechy wielkościowe:

Uczeń:

- klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy
- dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym
- nazywa dni tygodnia i miesiące w roku
- orientuje się, do czego służy kalendarz i potrafi z niego korzystać
- wykonuje obliczenia pieniężne, rozróżnia nominały na banknotach i monetach, wskazuje różnice w ich sile nabywczej
- zna będące w obiegu monety i banknoty (1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł, 1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50 gr)
- wie, że 1 zł to 100 gr
- odczytuje pełne godziny na zegarze ze wskazówkami
- wykonuje proste obliczenia dotyczące czasu
- waży przedmioty
- różnicuje przedmioty lżejsze i cięższe
- używa określenia kilogram
- wykonuje łatwe obliczenia dotyczące jednostki kg
- wie, że towar w sklepie jest pakowany według wag
- odmierza płyny kubkiem i miarką litrową, używa określenia „litr”
- porównuje ilości płynów, przelewając je, wskazuje więcej, mniej, tyle samo – rozumie, co to jest dług
- radzi sobie w sytuacjach kupna i sprzedaży
- układa i rozwiązuje proste zadania z treścią o kupowaniu i płaceniu
- liczy pieniądze na zbiorach zastępczych
- dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym, sztuce użytkowej
- dzieli na dwie i cztery równe części np. kartkę papieru, czekoladę, używa pojęcia – połowa
- wykorzystuje warcaby i szachy oraz inne gry planszowe do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad
- przekształca gry, tworząc własne strategie i zasady organizacyjne

Rozumienie liczb i ich własności:

- sprawnie liczy obiekty (dostrzega regularność dziesiętkowego systemu liczenia)
- wymienia kolejne liczebniki od wybranej liczby (w przód i wstecz) po 1, 2, po 10 (zakres do 100) oraz bez ograniczania zakresu zgodnie z indywidualnymi możliwościami
- zapisuje liczby cyframi (zakres do 100) i setkami do 1000
- wyjaśnia znaczenie cyfry zapisanej w miejscu jedności, dziesiątek i setek
- rozumie pojęcie liczby w aspekcie głównym, porządkowym i miarowym
- liczy (w przód i wstecz) po jeden, po kilka, po dziesięć od zera lub wybranej liczby w zakresie 100 oraz bez ograniczania zakresu zgodnie z indywidualnymi możliwościami
- liczy setkami w zakresie 1000
- rozumie znaczenie cyfry zapisanej w miejscu jedności, dziesiątek, setek
- rozpoznaje i wskazuje liczby parzyste i nieparzyste
- porównuje liczby, porównuje sumy i różnice stosuje znaki $<$, $>$, $=$
- porządkuje liczby od najmniejszej do największej i odwrotnie
- rozumie sformułowania typu: liczba o 7 większa, liczba o 10 mniejsza

Posługiwanie się liczbami

- sprawnie dodaje i odejmuje liczby w zakresie 20, poprawnie zapisuje działania
- dodaje do podanej liczby w pamięci i od podanej liczby odejmuje w pamięci liczbę jednocyfrową, liczbę 10 oraz wielokrotności 10 (w prostszych przykładach) w zakresie 100 i setki w zakresie 1000
- biegle mnoży i dzieli w zakresie 30 i przez 5 i 10 w zakresie 100
- zna iloczyny i ilorazy liczb w zakresie 50
- opracowuje własną strategię obliczeń, poprawnie zapisuje przeprowadzone obliczenia
- posługuje się znakiem równości, znakami czterech podstawowych działań
- wyjaśnia istotę działań matematycznych – dodawania, odejmowania, mnożenia i dzielenia oraz związki między nimi
- korzysta intuicyjnie z własności działań
- dodaje liczby dwucyfrowe typu $32 + 24$ i odpowiednie przypadki odejmowania, zapisując w razie potrzeby częściowe wyniki działań lub wykonując działania w pamięci, od razu podaje wynik
- zna terminy: składniki, suma, odjemna, odjemnik, różnica
- oblicza sumy i różnice zapisane nietypowo (w trójkątach, piramidach, tabelkach, kwadratach magicznych)
- wyznacza sumy i różnice w formie czynnościowej
- ilustruje mnożenie i dzielenie
- wykorzystuje liczby do wykonania pomiaru długości, boków figur geometrycznych, długości, szerokości, wysokości np. grzbietu książki oraz pomiaru pojemności, masy, używając określeń: cięższy, lżejszy, kilogram, dekagram, gram, metr, centymetr, kilometr, zapisuje wyniki pomiarów w postaci wyrażen dwumianowanych (bez zamiany jednostek)
- oblicza niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)
- rozwiązuje łatwe równania jednodziałaniowe z niewiadomą w postaci okienka (bez przenoszenia na drugą stronę)
- ilustruje formuły działań na grafach i w tabelach, oblicza je
- porównuje, dodaje i odejmuje pełne setki w zakresie 1000

Czytanie tekstów matematycznych:

- analizuje i rozwiązuje zadania matematyczne wyrażone w konkretnych sytuacjach, na rysunkach, diagramach, tabelkach lub w słownie podanej treści,
- dostrzega problem matematyczny oraz tworzy własną strategię jego rozwiązania, odpowiednią do warunków zadania; opisuje rozwiązanie za pomocą działań, równości z okienkiem, rysunku lub w inny wybrany przez siebie sposób np. diagramie
- zapisuje rozwiązanie zadania przedstawionego słownie w konkretnej sytuacji
- rozwiązuje, układa i przekształca łatwe zadania jednodziałaniowe
- rozwiązuje zadania złożone łańcuchowo
- rozwiązuje zadania złożone nielańcuchowo, pomagając sobie rysunkiem, liczmanami itp.
- umie rozwiązywać zadania tekstowe na porównywanie różnicowe etapami/z dodatkowymi pytaniami/
- rozwiązuje zadania typu logicznego
- rozwiązuje zadania nietypowe i celowo źle sformułowane
- układa treść zadań do ilustracji i działania
- zapisuje odpowiedź, układa pytanie do zadania
- tworzy łamigłówki matematyczne, wykorzystuje w tym procesie własną aktywność artystyczną, techniczną, konstrukcyjną
- wybrane działania realizuje za pomocą prostych aplikacji komputerowych

Rozumienie pojęć geometrycznych:

- rozpoznaje figury geometryczne położone nietypowo
- układa figury z patyczków
- tworzy figury z gumy do skakania oraz na geoplanie
- klasyfikuje figury według podanych cech
- dostrzega i kontynuuje powtarzające się sekwencje
- układa rytmy z przedmiotów, klocków i modeli figur
- kreśli przy linijce odcinki o podanej długości i łamane
- rysuje odręcznie prostokąty, (w tym kwadraty) wykorzystując sieć kwadratową
- rysuje figury geometryczne na sieci kwadratowej w powiększeniu i pomniejszeniu
- mierzy długości odcinków, boków figur geometrycznych, szerokość i wysokość przedmiotów, posługuje się linijką
- podaje wynik pomiaru, posługując się jednostkami długości: centymetr, metr
- porównuje długości obiektów i określa je, stosując jednostki: centymetr, metr
- wie, że 100 cm to metr
- stosuje w praktyce jednostkę długości: kilometr
- rysuje odcinki o podanej długości, rysuje prostokąty (w tym kwadraty), trójkąty,

- dokonuje prostych obliczeń dotyczących miar długości (bez zamiany jednostek)
- dostrzega symetrię w środowisku przyrodniczym, w sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka obecnych w otoczeniu

Stosowanie matematyki w sytuacjach życiowych:

- klasyfikuje obiekty i różne elementy środowiska społeczno-przyrodniczego z uwagi na wyodrębnione cechy
- dostrzega rytm w środowisku przyrodniczym, sztuce użytkowej i innych wytworach człowieka, obecnych w środowisku dziecka
- dzieli na dwie części np. kartkę papieru, czekoladę, używa pojęcia połowa
- odmierza płyny kubkiem i miarką litrową
- manipulacyjnie (przelewanie) porównuje ilości płynów, wskazuje więcej, mniej, tyle samo
- używa określeń: litr, pół litra
- dokonuje prostych obliczeń ilości płynów w różnych sytuacjach praktycznych i w prostych zadaniach tekstowych
- odczytuje godziny na zegarze ze wskazówkami oraz elektronicznym (wyświetlającym cyfry w systemie 24-godzinnym)
- zna pojęcia: doba, godzina, pół godziny, kwadrans, minuta
- wykonuje proste obliczenia zegarowe w obrębie godzin i minut
- oblicza upływ czasu z użyciem jednostek: pół godziny, kwadrans
- odczytuje czas na zegarze w ramach czasowych zajęć szkolnych i obowiązków domowych
- rozpoznaje minuty na zegarze, wie, że godzina to 60 minut, wie, że 24 godziny to doba
- posługuje się stoperem, aplikacjami telefonu, tabletu, komputera
- waży przedmioty, używa określeń: kilogram, pół kilograma, dekagram
- różnicuje przedmioty lżejsze i cięższe, umie wykonać łatwe obliczenia, używając tych miar
- poznaje zależność $1 \text{ kg} = 100 \text{ dag}$
- wie, że towar w sklepie pakowany jest między innymi według wagi
- mierzy temperaturę za pomocą termometru oraz odczytuje ją
- nazywa dni tygodnia i miesiące w roku, orientuje się, do czego służy kalendarz, i potrafi z niego korzystać
- odczytuje, podaje i zapisuje wybrane daty np. swojego urodzenia lub datę bieżącą
- odczytuje oraz zapisuje znaki rzymskie w zakresie I-XII
- wykonuje obliczenia kalendarzowe w sytuacjach życiowych
- wykonuje obliczenia pieniężne, zna będące w obiegu monety i banknoty (1 zł, 2 zł, 5 zł, 10 zł, 20 zł, 50 zł, 100 zł, 1 gr, 2 gr, 5 gr, 10 gr, 20 gr, 50gr), wie, że 1 zł to 100 gr
- rozumie pojęcie długu i konieczność jego spłaty
- radzi sobie w sytuacjach kupna i sprzedaży, układa i rozwiązuje proste zadania z treścią o kupowaniu i płaceniu
- dokonuje obliczeń szacunkowych w różnych sytuacjach życiowych
- oblicza, wyznacza cenę na podstawie kosztów zakupu
- wykorzystuje warcaby i szachy oraz inne gry planszowe lub logiczne do rozwijania umiejętności myślenia strategicznego, logicznego, rozumienia zasad

EDUKACJA SPOŁECZNA

Uczeń:

Rozumienie środowiska społecznego:

- identyfikuje się z grupą społeczną do której należy: rodziną i klasą, a także narodem
- poznaje i respektuje normy i reguły postępowania w tych grupach
- uczestniczy w szkolnych wydarzeniach i uroczystościach
- wyjaśnia, iż wszyscy ludzie posiadają prawa i obowiązki
- wymienia własne prawa i obowiązki jako członka rodziny i ucznia, stara się przestrzegać ich i stosować je w codziennym życiu
- przyjmuje konsekwencje swojego uczestnictwa w grupie i własnego w niej postępowania w odniesieniu do przyjętych norm i zasad
- ocenia postępowanie swoje i innych osób odnosząc się do poznanych wartości takich jak: godność, honor, sprawiedliwość, obowiązkowość, odpowiedzialność, przyjaźń, życzliwość, umiar, powściągliwość, pomoc, zadośćuczynienie, przeproszenie, uznanie, uczciwość, wdzięczność oraz inne, respektowane przez środowisko szkolne
- stosuje formy grzecznościowe w stosunku do dorosłych, w uprzejmy sposób zwraca się do kolegów
- okazuje swoim bliskim miłość i przywiązanie
- stara się być sprawiedliwym i prawdomównym, stara się przeciwdziałać kłamstwu i obmowie
- wie, że nie wolno zabierać cudzej własności bez pozwolenia, pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy i nie niszczy ich
- stara się dzielić z potrzebującymi
- wie, że warto być odważnym zwłaszcza jeśli krzywdzeni są słabsi

- przedstawia siebie i grupę, do której należy – swoją rodzinę, klasę
- zapisuje swój adres, zawód rodziców i innych wybranych członków rodziny
- posługuje się tymi danymi wyłącznie w sytuacjach bezpiecznych dla siebie i reprezentowanych osób, dla bezpieczeństwa własnego jest powściągliwy w używaniu danych osobistych w sytuacjach nowych i wirtualnych
- rozpoznaje i nazywa wybrane grupy społeczne, do których nie należy, np. drużyny i kluby sportowe
- stosuje we właściwej sytuacji słowa: porozumienie, umowa
- uczestniczy w wyborach do klasowego samorządu uczniowskiego
- wymienia przykłady stowarzyszeń powstałych w efekcie porozumień i umów grup społecznych, w tym stowarzyszenia pomocy osobom niepełnosprawnym, a także stowarzyszenia dużych grup społecznych, jak miasta i państwa, Unia Europejska, nazywa wybrane narodowości
- jest tolerancyjny – wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa (bez względu na miejsce urodzenia, kolor skóry, wyznawaną religię czy status materialny)
- przedstawia i porównuje zwyczaje ludzi, np. dotyczące świąt i tradycji w swoim regionie oraz w Małopolsce (w okolicach Krakowa, Zakopanego)
- wykorzystuje pracę zespołową w procesie uczenia się, w tym przyjmując rolę lidera zespołu
- współpracuje z innymi w różnych sytuacjach życiowych
- wie, że wynagrodzenie otrzymuje się za pracę
- w sytuacjach codziennych niesie pomoc potrzebującym, szczególnie osobom starszym i niepełnosprawnym

Orientacja w czasie historycznym:

- wyjaśnia związek legendy z powstaniem godła i barw narodowych
- opowiada wybrane polskie legendy związane m.in. z Wisłą, Krakowem, Warszawą, powstaniem nazw wybranych miejscowości
- zna pełną nazwę swojej ojczyzny, rozpoznaje symbole narodowe: herb, godło i flagę Polski, hymn Polski oraz wybrane stroje ludowe (krakowski, góralski)
- opowiada o przygotowaniach do świąt państwowych (w tym 11 Listopada oraz 1 Listopada) i w miarę możliwości w nich uczestniczy
- zachowuje się godnie i z szacunkiem podczas śpiewania lub słuchania hymnu, wciągania flagi na maszt itp.
- wie, kiedy zakładamy stroje w barwach narodowych
- wymienia nazwy dawnych stolic Polski (Gniezno, Kraków)
- wyjaśnia znaczenie wybranych zwyczajów i tradycji polskich
- opisuje znaczenie dorobku minionych epok w życiu człowieka, jest świadomy, iż stosuje w swej aktywności ten dorobek, np. cyfry arabskie i rzymskie
- podaje przykłady zmian, które zaszły w świecie w ciągu ostatnich stu lat
- opowiada, w jaki sposób na przestrzeni wieków zmieniały się sposoby oświetlania i ogrzewania domów, porozumiewania się, ubierania, transportu
- podaje przykłady dawnych zawodów i opisuje je (m.in. dorożkarz, garncarz, kowal, rymarz, bednarz)
- potrafi podzielić wybrane obiekty na zabytkowe i współcześnie wybudowane na przykładzie Warszawy
- przedstawia wybrane postacie i prezentuje ciekawostki o wielkich Polakach, w tym o Fryderyku Chopinie, Mikołaju Koperniku

EDUKACJA PRZYRODNICZA

Uczeń:

Rozumienie środowiska przyrodniczego:

- rozpoznaje w swoim otoczeniu wybrane gatunki roślin i zwierząt, w tym chronione, typowe dla różnych krajobrazów Polski
- rozpoznaje i wyróżnia wybrane cechy ekosystemów: lasu, pola, łąki, a także sadu, ogrodu i parku
- wymienia przykłady spotykanych w nich gatunków i podstawowych zależności między nimi (np. czym żywią się zwierzęta, jakie mają schronienia)
- rozpoznaje wybrane zwierzęta i rośliny, których w naturalnych warunkach nie spotyka w polskim środowisku przyrodniczym, w tym opisuje przyrodę terenów okołobiegunowych, wymienia przykłady zwierząt związanych z innymi kontynentami
- rozpoznaje wybrane, popularne gatunki hodowlane
- wie, w jaki sposób warunki konieczne do rozwoju roślin, są zaspokajane w hodowlach
- prowadzi proste hodowle roślin
- przedstawia zasady opieki nad zwierzętami domowymi, hodowlanymi i innymi
- potrafi opowiedzieć o pracach prowadzonych przez człowieka w gospodarstwie rolnym, na polu, w ogrodzie i na łące w kolejnych porach roku
- wymienia nazwy gatunków hodowanych i uprawianych w Polsce m.in. podaje przykłady drzew i krzewów owocowych, zbóż, ziół leczniczych, warzyw o jadalnych łodygach, korzeniach itd.

- wymienia przykłady szkodników i sprzymierzeńców ogrodnika.
- wie, jakie korzyści czerpie człowiek z uprawy roślin i hodowli zwierząt m.in. łączy produkty z gatunkiem, dzięki któremu je otrzymujemy, wymienia przykłady sytuacji, w których zwierzęta (psy, konie) pomagają człowiekowi.
- zna podstawowe elementy budowy oraz funkcjonowania roślin (m.in. drzewa, krzewy, zielne) i zwierząt (zwłaszcza ssaków, ptaków i owadów)
- przy pomocy nauczyciela odszukuje w różnych dostępnych zasobach informacje dotyczące środowiska przyrodniczego, potrzebne do wykonania ćwiczenia
- opisuje zmiany zachodzące w przyrodzie podczas pór roku oraz doby m.in. zna sposoby przystosowywania się zwierząt do zmieniających się warunków (odloty i przyloty ptaków itd.), umie powiązać kolejne fazy rozwoju roślin z porami roku (w tym rozwój kwiatów i owoców)
- opisuje życie człowieka w konkretnych porach roku (sposób dbania o siebie, prace w gospodarstwie, formy odpoczynku)
- wie, jakie są warunki konieczne do rozwoju roślin i zwierząt
- przy pomocy nauczyciela planuje, samodzielnie wykonuje proste obserwacje, doświadczenia i eksperymenty dotyczące obiektów i zjawisk przyrodniczych, tworzy notatki z obserwacji
- gromadzi i zabezpiecza zbiory przyrodnicze według wskazówek nauczyciela
- podejmuje próbę wyjaśnienia istoty obserwowanych zjawisk według procesu przyczynowo-skutkowego i czasowego
- chroni przyrodę (nie śmieci, szanuje rośliny, pomaga zwierzętom przetrwać zimę itd.)
- zna wybrane zagrożenia dla środowiska ze strony człowieka (spalanie śmieci, zatrucie powietrza i wód, pożary lasów itd.)
- wie o istnieniu wybranych form ochrony przyrody (ochrona gatunkowa, Parki Narodowe, pomniki przyrody)
- segreguje odpady, stosuje opakowania przyjazne środowisku i oszczędza wodę
- wyjaśnia słowo recykling, wymienia przykłady, co może powstać po przetworzeniu makulatury i innych odpadów
- projektuje zabawkę lub urządzenie wykonane przy użyciu odpadów

Funkcje życiowe człowieka – ochrona zdrowia, bezpieczeństwo i odpoczynek:

- ma świadomość czym zajmują się osoby pracujące w szkole oraz w służbach mundurowych i medycznych (policjant, strażak, lekarz, weterynarz), a także w innych wybranych zawodach (pilot, kelner, fryzjerka)
- zna numery alarmowe telefonów: pogotowia, policji, straży pożarnej i numer alarmowy 112
- posługuje się danymi osobowymi w kontakcie ze służbami mundurowymi i medycznymi, w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia
- dba o higienę oraz estetykę własną oraz otoczenia, również w trakcie nauki
- opisuje na czym polega zdrowy styl życia (ruch – w tym na świeżym powietrzu, higiena – również jamy ustnej, prawidłowe odżywianie, odpoczynek)
- zna podstawowe zasady zapobiegania chorobom zakaźnym i przeziębieniom, potrafi wymienić niepokojące objawy mogące świadczyć o chorobie
- zna podstawowe potrzeby fizjologiczne człowieka
- reaguje stosownym zachowaniem w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa, zdrowia swojego lub innej osoby
- zna niektóre zagrożenia ze strony innych ludzi
- wymienia i opisuje podstawowe grupy produktów żywnościowych (warzywa i owoce, nabiał itd.)
- opisuje piramidę żywienia i uzasadnia położenie poszczególnych produktów
- ogranicza spożywanie posiłków o niskich wartościach odżywczych i niezdrowych
- zachowuje umiar w spożywaniu produktów słodzonych, zna konsekwencje zjadania ich w nadmiarze
- zna termin witaminy i wymienia przykłady produktów, w których znajduje się ich szczególnie dużo
- podaje przykłady, w jaki sposób można przechowywać żywność (mrożenie, kiszenie itd.)
- opowiada w jaki sposób można w domu przygotować dżem, jakie są etapy przygotowania chleba („od ziarenka do bochenka”)
- przygotowuje posiłki służące utrzymaniu zdrowia – wykonuje kanapki lub sałatkę warzywną
- potrafi samodzielnie określić stan pogody w danym dniu i zanotować obserwacje w kalendarzu pogody
- orientuje się, o czym mówi osoba zapowiadająca pogodę w radiu lub w telewizji
- stosuje przepisy bezpieczeństwa w ruchu drogowym i w miejscach publicznych
- orientuje się, że trudne warunki drogowe i atmosferyczne (oblodzenie, zmrok, śnieg) mogą ograniczać bezpieczeństwo pieszych
- przestrzega zasad zachowania się w środkach publicznego transportu zbiorowego
- stosuje się do zasad bezpieczeństwa w szkole, domu i na dworze, w tym: stosuje zasady bezpiecznej zabawy w różnych warunkach i porach roku, wie jak postępować w przypadku samodzielnego pozostania w domu lub kontaktu z nieznanymi
- wie jakie niebezpieczeństwa mogą zagrażać turystom w górach oraz na plaży
- ma świadomość istnienia zagrożeń ze strony środowiska naturalnego takich jak np. huragan, burza, silne

promieniowanie słoneczne oraz ich następstwa: powódź, pożar

– określa odpowiednie sposoby zachowania się człowieka w takich sytuacjach

– zna niebezpieczeństwa grożące ze strony roślin (zatrucia)

– wymienia przykłady pospolitych grzybów jadalnych i trujących

– wie, że niektóre zwierzęta mogą być groźne dla człowieka (np. zwierzęta chore, chroniące swoje młode)

– ma świadomość obecności nieprawdziwych informacji, np. w przestrzeni wirtualnej

– sprawdza informacje, zadając pytania nauczycielowi, rodzicom, policjantowi, straży miejskiej

– stosuje zasady bezpieczeństwa podczas korzystania z urządzeń cyfrowych

– ma świadomość, iż nieodpowiedzialne korzystanie z technologii ma wpływ na utratę zdrowia człowieka

– wymienia przykłady pozytywnego znaczenia technologii w życiu człowieka (w tym opisuje działanie katalogu elektronicznego w bibliotece)

Rozumienie przestrzeni geograficznej:

– podaje status administracyjny własnej miejscowości (wieś, miasto)

– opisuje charakterystyczne miejsca wybranego obszaru w Polsce (np. okolicy zamieszkania)

– wskazuje na mapie fizycznej Polski jej granice, góry (w tym Tatry, Baranią Górę), morze, rzeki (Wisłę wraz ze źródłem i ujściem, Odrę, oraz rzekę najbliższą miejscowości), wybrane miasta (swoją miejscowość, Warszawę, Gdańsk, Kraków, Toruń, Wieliczkę)

– rozpoznaje i opisuje typowe krajobrazy Polski (krajobraz nizinny, nadmorski, górski; oraz miejski, przemysłowy, rolniczy)

– wymienia i opisuje wybrane bogactwa naturalne Polski (sól, węgiel)

– zna nazwy głównych kierunków geograficznych

– przy pomocy dorosłego odszukuje na mapie wybrane miejsce (np. cel wakacji)

– wymienia nazwę stolicy Polski, opisuje wygląd herbu

– opisuje charakterystyczne obiekty Warszawy, a także Krakowa i Zakopanego

– przedstawia charakterystyczne dla Polski miejsca i tradycje z których ona słynie, m.in. opowiada o zabytkach Krakowa i Warszawy, najstarszej kopalni w Wieliczce, szczególnie cennych obszarach przyrodniczych

– wie, że Polska znajduje się w Europie i należy do Unii Europejskiej

– wskazuje na mapie kilka innych państw należących do niej

– rozpoznaje flagę Unii Europejskiej

– wymienia stany skupienia wody, nazywa procesy przejścia między nimi (parowanie, skraplanie, topnienie, zamarzanie)

– rozpoznaje podstawowe rodzaje opadów (w tym grad i mgła) oraz osadów atmosferycznych (rosa, szron)

– opisuje wędrówkę wody w przyrodzie

– opisuje podstawowe cechy światła słonecznego i określa sposób jego obserwacji (odbicie np. w wodzie, cień, rozszczepienie – tęcza)

– zna kolejność pór roku

– ma świadomość, iż pory roku i doby zależą od położenia Ziemi względem Słońca

– potrafi wymienić różnice w pogodzie między poszczególnymi porami roku (m.in. nazywa związane z nimi zjawiska atmosferyczne)

– przedstawia położenie Ziemi w Układzie Słonecznym

– podaje przykłady innych ciał niebieskich (planety, gwiazdy, Księżyc)

EDUKACJA PLASTYCZNA

Uczeń:

Osiągnięcia w zakresie percepcji wizualnej, obserwacji i doświadczeń – wyróżnianie w obrazach, ilustracjach, impresjach plastycznych, plakatach, na fotografiach:

– wyróżnia kształty obiektów – nadaje im nazwę i znaczenie, podaje części składowe, podobieństwa, różnice, cechy charakterystyczne części składowych

– wyróżnia wielkości i proporcje, położenie i oddalenie pojedynczych obiektów i elementów złożonych, różnice w wyglądzie tego samego przedmiotu w zależności od położenia i zmiany stanowiska osoby patrzącej na obiekt

– wyróżnia barwę, walor różnych barw, różnice walorowe w zakresie jednej barwy, fakturę

– wyróżnia cechy charakterystyczne i indywidualne ludzi w zależności od wieku, płci, typu budowy, cechy charakterystyczne zwierząt, różnice w budowie, kształcie, ubarwieniu, sposobach poruszania się

Osiągnięcia w zakresie działalności plastycznej i ekspresji twórczej:

– wypowiada się w różnych technikach plastycznych na płaszczyźnie

– posługuje się takimi środkami wyrazu plastycznego, jak kształt, barwa, faktura

– rysuje kredką, kredą, ołówkiem, patykami (płaskim i okrągłym), piórem, węglem, mazakiem

– maluje farbami, tuszami przy użyciu pędzli (płaskich, okrągłych), palców, stempli

- wydziera, wycina, składa, przylepia, wykorzystując gazetę, papier kolorowy, makulaturę, karton, ścinki tekstylne itp.
- wypowiada się w różnych technikach, tworząc przestrzenne prace plastyczne (rzeźby w plastelinie, glinie, modelinie i in.)
- modeluje (lepi i konstruuje) z gliny, modeliny, plasteliny, mas papierowych i innych, z materiałów naturalnych i przemysłowych (np. szyszki, kasztany, żołądźcie, patyki, kora, papier, bibuła, karton, folia metalowa, cienkie druciki, tworzywa, sznurki, opakowania itd.)
- odbija, powiela za pomocą: kalki, tuszu, farby, stempla wykonanego z ziemniaka, gumy, korka i innych tworzyw, a także przy pomocy prostych programów komputerowych
- wykonuje prace, modele, rekwizyty (lalka, pacynka itp.), impresje plastyczne potrzebne do aktywności artystycznej, naukowej
- wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy przekazania i przedstawienia uczuć, nastrojów, jako formy niespodzianki (np. prezent, zaproszenie)
- przedstawia zjawiska i wydarzenia z otaczającej rzeczywistości, realne i fantastyczne, uwzględniając możliwości ruchu ludzi i zwierząt, przedstawia obiekty indywidualne i sceny złożone, kolejne etapy zdarzeń
- ilustruje sceny i sytuacje (realne i fantastyczne) inspirowane wyobraźnią, baśnią, opowiadaniem, muzyką
- tworzy przedmioty charakterystyczne dla sztuki ludowej regionu, w którym mieszka
- wykonuje prace i impresje plastyczne jako formy przekazania uczuć

Osiągnięcia w zakresie recepcji sztuk plastycznych:

- rozpoznaje i nazywa dziedziny sztuk plastycznych, np. malarstwo, rzeźbę
- nazywa dziedziny sztuki użytkowej, np. meblarstwo, architekturę, grafikę komputerową
- wypowiada się na temat oglądanych dzieł sztuki plastycznej, przedmiotów, obiektów
- rozpoznaje wybrane dzieła malarskie
- rozpoznaje i nazywa podstawowe gatunki dzieł malarskich i graficznych: pejzaż, portret
- nazywa wybrane przykłady dzieł znanych artystów: malarzy, rzeźbiarzy, architektów z regionu swojego pochodzenia lub innych
- odróżnia techniki malarskie od graficznych

EDUKACJA TECHNICZNA

Uczeń:

Planowanie i organizacja pracy:

- dobiera odpowiednie materiały i narzędzia, posługuje się materiałami i narzędziami zgodnie z podanymi zasadami
- umie stosować poznane narzędzia i materiały
- utrzymuje porządek wokół siebie (na stoliku, w sali zabaw, szatni, ogrodzie)
- dba o estetykę prac i dobrą organizację warsztatu pracy
- planuje i realizuje własne projekty/prace
- wie, że dobra organizacja działania technicznego wymaga pracy indywidualnej i współpracy zespołowej
- ocenia projekty/prace, wykorzystując poznane i zaakceptowane wartości: systematyczność działania, pracowitość, konsekwencją, gospodarność, oszczędność, umiarkowanie w odniesieniu do korzystania z czasu, materiałów, narzędzi i urządzeń
- wykorzystuje urządzenia techniczne i technologie
- zwraca uwagę na zdrowie i zachowanie bezpieczeństwa z uwzględnieniem selekcji informacji, wykonywania czynności użytecznych lub potrzebnych

Znajomość informacji technicznej, materiałów i technologii wytwarzania:

- odczytuje podstawowe informacje techniczne i stosuje w działaniu sposoby użytkowania: materiału, narzędzi, urządzenia zgodnie z instrukcją, w tym multimedialną
- umie obsługiwać urządzenia techniczne, stosując się do zasad podanych w instrukcjach obsługi
- wie, jak wytworzono niektóre przedmioty codziennego użytku (meble, samochody, sprzęt gospodarstwa domowego)
- rozpoznaje wybrane rodzaje maszyn i urządzeń
- podaje przykłady znanych sobie urządzeń wytwórczych (narzędzia, przyrządy), transportowych (samochody, statki, samoloty), informatycznych (komputer, telefon komórkowy)
- wymienia różne rodzaje budowli (budynki mieszkalne, biurowe, przemysłowe i in.)
- zna wybrane rodzaje urządzeń elektrycznych (np. latarka, elektryczna szczotka do zębów)
- wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne z zastosowaniem połączeń nierozłącznych: sklejanie klejem, wiązania lub zszywania zszywkami, sklejanie taśmą itp.
- wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne z zastosowaniem połączeń rozłącznych: spinania spinaczami biurowymi, wiązania sznurkiem lub wstążką ozdobną
- wykonuje przedmioty użytkowe, w tym dekoracyjne i modele techniczne bez użycia kleju, taśm, zszywek,

np. wybrane modele technik origami, modele kartonowe wycinane

EDUKACJA INFORMATYCZNA

Uczeń:

Osiągnięcia w zakresie rozumienia, analizowania i rozwiązywania problemów:

- układa w logicznym porządku obrazki, sekwencje elementów
- rozwiązuje zadania i łamigłówki logiczne
- odczytuje i układa w logicznym porządku tekstowe instrukcje np. przepisy kulinarne, instrukcje do gier
- tworzy sekwencje poleceń na potrzeby sterowania obiektem

Osiągnięcia w zakresie programowania i rozwiązywania problemów z wykorzystaniem komputera i innych urządzeń cyfrowych:

- tworzy proste animacje w oparciu o zmiany kostiumów w programie Scratch
- tworzy ciągi poleceń służące do narysowania określonego kształtu, zawierające proste iteracje (np. kwadrat, prostokąt)
- tworzy sekwencje poleceń sterujące ruchem obiektu na ekranie
- zaznacza, kopiuje i wkleja elementy obrazu w edytorze grafiki i edytorze tekstu
- tworzy nowe barwy korzystając z edytora kolorów w edytorze grafiki
- łączy obrazy z edytora grafiki z tekstem w edytorze tekstu
- rozwija umiejętność pisania na klawiaturze
- tworzy proste dokumenty tekstowe w edytorze, stosuje proste formatowanie tekstu
- zapisuje efekty swojej pracy we wskazanym miejscu
- korzysta ze wskazanych stron internetowych – np. scratch.mit.edu, code.org

Osiągnięcia w zakresie posługiwania się komputerem, urządzeniami cyfrowymi i sieciami komputerowymi:

- uruchamia i wyłącza aplikacje komputerowe
- tworzy foldery w sieci, poprawnie je nazywa i zapisuje w nich efekty swojej pracy
- uruchamia przeglądarkę internetową, prawidłowo wpisuje adres strony
- drukuje wykonane przez siebie prace
- kojarzy działanie z efektami pracy komputera z oprogramowaniem

Osiągnięcia w zakresie rozwijania kompetencji społecznych:

- współpracuje z innymi uczniami tworząc proste programy w programie Scratch

Osiągnięcia w zakresie przestrzegania prawa i zasad bezpieczeństwa:

- posługuje się udostępnioną mu technologią zgodnie z ustalonymi zasadami
- zna zasady bezpiecznej pracy w Internecie
- rozróżnia pożądane i niepożądane zachowania związane z pracą przy komputerze w pracowni komputerowej oraz w domu
- wie, że praca długotrwała przy komputerze męczy wzrok, może powodować bóle głowy, a bardzo rozciągnięta w czasie różne schorzenia, w tym skrzywienie kręgosłupa

EDUKACJA MUZYCZNA

Uczeń:

Śluchanie muzyki :

- świadomie i aktywnie słucha muzyki, potem wyraża swoje doznania werbalnie i niewerbalnie
- rozpoznaje różne rodzaje muzyki na podstawie jej nastroju, tempa i innych elementów
- odróżnia podstawowe elementy muzyki (melodię, rytm, wysokość dźwięku, tempo, dynamikę)
- rozpoznaje brzmienie trąbki, skrzypiec, kontrabasu
- rozpoznaje i nazywa różne źródła dźwięku
- uczestniczy w koncertach muzycznych w szkole i poza nią, kulturalnie zachowuje się na koncercie
- przyjmuje właściwą postawę podczas słuchania hymnu narodowego

Ekspresja muzyczna – śpiew:

- powtarza proste melodie i zestawy głosek i sylab
- naśladuje odgłosy zwierząt
- śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru

Improwizacja ruchowa – rytmika i taniec

- wyraża nastrój i charakter muzyki, płasząc i tańcząc
- reaguje na zmianę tempa i dynamiki
- wyraża swe doznania związane z poznawanymi utworami muzycznymi i ilustruje je za pomocą obrazów, ruchu i słów
- realizuje proste tematy rytmiczne (tataizacją, ruchem całego ciała – stosuje gesty dźwiękotwórcze)
- zna i tańczy kroki, figury polki i trojaka

Gra na instrumentach muzycznych:

- odtwarza proste rytmy i schematy rytmiczne na instrumentach perkusyjnych
- gra proste melodie i akompaniamenty na dzwoneczkach i na flecie
- wykonuje proste ilustracje instrumentalne do podanych tekstów i obrazów
- improwizuje na instrumentach muzycznych według ustalonych zasad

Forma zapisu dźwięku:

- wie, że muzykę można zapisać i odczytać
- rozpoznaje i nazywa niektóre znaki notacji muzycznej (oznaczenia metrum, klucz wiolinowy, półnuty, ćwierćnuty i odpowiadające im pauzy)
- wie, że muzykę można zapisać i odtworzyć za pomocą takich urządzeń jak: magnetofon, dyktafon, komputer
- zapisuje dźwięki za pomocą układu klocków rytmicznych

WYCHOWANIE FIZYCZNE

Uczeń:

Higiena osobista i zdrowie:

- utrzymuje w czystości ręce i całe ciało
- przebiera się przed zajęciami ruchowymi i po ich zakończeniu
- dostosowuje strój w trakcie zajęć ruchowych na świeżym powietrzu do rodzaju pogody i pory roku
- przygotowuje we właściwych sytuacjach i w odpowiedni sposób swoje ciało do wykonywania ruchu, np. pływania, kilkugodzinnej wycieczki, wędrówki itp.
- ma świadomość znaczenia systematyczności i wytrwałości w wykonywaniu ćwiczeń – uznaje, że każdy człowiek ma inne możliwości w zakresie sprawności fizycznej
- akceptuje sytuację dzieci, które z uwagi na chorobę nie mogą być sprawne w każdej formie ruchu
- wyraża zrozumienie i empatię poprzez zachowanie wyprowadzone z tych wartości

Sprawność motoryczna:

- przyjmuje podstawowe pozycje do ćwiczeń: postawa zasadnicza, rozkrok, wykrok, zakrok, stanie na jednej nodze, klęk podparty, przysiad podparty, podpór przodem, podpór tyłem, siad klęczny, skrzyżny, skulony, prosty i sztuczne
- biega z wysokim unoszeniem kolan, realizuje marszobiegi
- wykonuje przewrót w przód i w tył na materacu z przysiadu podpartego
- wykonuje samodzielnie rozgrzewkę podczas truchtu
- rzuca i podaje jedną ręką piłką małą i dużą w miejscu i w ruchu
- rzuca oburącz do przodu, z nad głowy, piłką małą i dużą, toczy i kozłuje piłkę
- skacze na jednej nodze i obunóż ze zmianą tempa, kierunku, pozycji ciała, skacze w dal dowolnym sposobem, skacze przez skakankę
- wykonuje przeskok zawrotny przez ławeczkę, naskoki z zeskoki, skoki zajęcze, wykonuje skłony, skrętoskłony
- wykonuje przetoczenie, czołganie, podciąganie, wykonuje czworakowanie ze zmianą kierunku i tempa ruchu
- wykonuje ćwiczenia równoważne bez przyboru i z przyborem, np. na ławeczce gimnastycznej
- współpracuje z partnerem i całym zespołem podczas zadań gimnastycznych
- samodzielnie wykonuje ćwiczenia prowadzące do zapobiegania wad postawy

Formy rekreacyjno-sportowych:

- bierze udział w zespołowych zabawach ruchowych, minigrach i grach terenowych, zawodach sportowych
- reaguje ruchem na zmiany rytmu, tempa i głośności (zabawy orientacyjno-porządkowe z zastosowaniem sygnałów dźwiękowych)
- respektuje przepisy, reguły zabaw zespołowych, gier ruchowych i sportowych
- układa zespołowe zabawy ruchowe i w nich uczestniczy